

Schiță în cărbune

Al. Cistelecan



În pregătirea soluției finale

Gata cu zburda și cu șaga, cu floricelele și cu piruetele, cu tot felul de zbenGUIeli, zurgălăi și giumbușlucuri! S-au dus (deși nu toate și nu de tot) cu ale tinereții valuri. În locul lor a venit maturitatea, iar maturitatea are regim de austeritate (ca și criza, deși asta nu înseamnă că și ea e o criză). De-acum, de la a patra carte (*Asupra criticei de azi*, Editura Limes, Cluj, 2011) critica e, pentru Nicoleta Sălcudeanu, treabă serioasă. Treabă de urgență chiar. Pentru că moravurile critice s-au stricat, axiologia s-a perturbat, liniștea contemplativă și interpretativă s-a transformat în hărmălaie politizată. Criticii sunt dispuși în coterii, fac lucrare de gașcă și absentează de la imparțialitate. Dau note pe necitite și pe simpatii – politice, generaționiste și de altele, de care-or mai fi. E timpul să le-o spună cineva de la obraz că nu se mai poate tolera așa degradațiune. Iar Nicoleta își asumă acest rol ingrăt și riscant, dând pe față toate metehnele, de la cele mari la cele mai mărunte, de la cele generale la cele strict individuale. Nu-i vorbă că aceasta era plăcerea ei și înainte, numai că atunci partea morală (sau moralistă) era resorbită în cea analitică, întâmpinările erau mai mult de idee decât de atitudine. Și nu erau rezolute. Nicoleta lovea surîzând ștregărește și rănea fără urme, fără durere, mai mult cu gratuitatea inteligenței decât cu greutatea opțiunii și responsabilitatea. Nu dădea cu sete, ci mai degrabă cu farmec. Era, ca să zic așa, abilitată mai mult în grație decât în tranșanță și casanță. Acum rosturile s-au inversat și tranșanța primează în fața grației. Firește, nu absolut, căci grația e ca și talentul: există sau nu există. Iar când există o dată, rezistă pentru totdeauna (mai ascunsă, mai cu intermitențe, întocmai ca talentul). Dreptul autorilor cu vocație de a rata câte o carte e aprig apărat de Nicoleta Sălcudeanu; tot așa apărat și eu dreptul la grație.

Ori de câte ori cineva face morală criticii (și criticilor) desigur că - n-are încotro! - se exceptează. Așa se întâmplă cu toți moralistii, indiferent ce morală și cui ar face-o. Moralistii sunt excepții (tocmai de-aia sunt așa mulți). Ei nu fac. Nu fac, adică, lucrurile pe care le condamnă, pentru care dau muștrări (cu sau fără avertisment). Se strâng criticii în triburi, în clanuri, în găști? Moralistii, din contră, se fac franc-tireuri. Au devenit criticii oameni de partid, de ideologie? Moralistii, dimpotrivă, stau deasupra ideologiilor - sau dincolo de ele. Aplică, primii, simpatii și empatii pe bază de afinități, să zicem, politice (sau de altă natură)? Moralistii se retrag pe principiul estetic și judecă de acolo cu imparțialitate și seninătate. Ei apără arta, apără esteticul. Situația lor e, de la sine, eroică. Și devine de tot eroică (să nu zic patetică) dacă-și pierde umorul, ceea ce la moralisti se poate întâmpla numaidecât. Nu e, însă, cazul Nicoletei. Nu numai pentru că nu și-l pierde (din contră, sunt destule pagini de debordanță în acest sens), dar mai ales pentru că ea e un moralist al cărui fond „dogmatic” e unul de relativism relaxat, simpatie și când dă în furie. Nu stă cu tablele legii în mână, ci doar reacționează la excese. Când măsurile sunt tolerabile, nu se irită, ci doar se amuză. Când se irită totuși, nu ia (regulat) foc; de obicei iritarea i se consumă în vervă și e materie pentru vervă. Se calmează într-un polemism punctual, desfășurat în volute de ironie. Cele mai multe din mâinile ei sunt mâini de artă, repede astimpărate într-o ironie de efect. Dar unele dintre ele nu sunt trecătoare, ci au o anume redundanță, devin chiar leit-motivul partiturii critice de aici. Acestea sunt iritățile de moravuri, de comportament critic, de devianță de la etica imediată a criticii, cum ne și avertizează în notiță.

Ce-o supără cel mai tare pe Nicoleta? Prostia o supără, și-ndeosebi „prostia cu ștaif”. Ea e, firește, generală, întrucât „nici un critic, indiferent de experiența sa, nu este ocolit, în întreaga sa existență, de *momentul de grație* al prostiei” (p. 5). Momentele acestea sunt însă intermitente și nu de ele (nu în primul rînd) se preocupă Nicoleta (mai sunt și fatale pe deasupra). Ci de cele care au făcut lanț, care au devenit continuitate sau masă. Cele care constau în „gregaritatea critică, împrumutul de judecăți de gust în absența expertizei, eclipsa spiritului critic, măsura cu două ocale, gândirea leneșă, electivitatea capricioasă și selectivitatea subiectivă” (p. 6). Nu cred să fie cineva (dintre critici cel puțin) care să nu se supere deodată cu Nicoleta. N-are cum fi cineva încântat de așa ceva ori baremi nepăsător la așa ceva. La partea asta, sigur subscriu toți criticii - și cei mari și cei mici, și cei vii și cei morți. Din păcate, acestea nu sînt niște calități (oricît nu și le-ar dori nimeni) neatribuibile. Ele nu plutesc,

precum Sfântul Duh, pe deasupra criticii. Dacă ar sta doar așa, în transcendență, ne-ar supăra, firește, dar degeaba. Delicat e că ele sunt ale cuiva. Dar ale cui? Cine ilustrează „gregaritatea”? cine încarnează „gîndirea leneșă”? Mă tem că toată lumea se va da înapoi și nu se va găsi nimeni care să le asume. Voluntari, în orice caz, nu vor fi. Mai rămîne, desigur, speranța că vor fi dați de gol de altcineva. În cazul concret, de Nicoleta. Treabă absolut neplăcută, firește, dar...

Să vedem însă mai întîi, înainte de a cunoaște vinovații, fenomenologia acestei „prostii cu ștaif” atît de întinse. „Conformismul critic” (și încă din cel care „se nutrește cu zgomot și pompă”) e una dintre ipostaze. E, nu mai încapе vorbă. Ar fi binevenită o cercetare asupra lui, o poliție riguroasă a opiniilor, atît a celor din expertize academice, cît și a celor din recenzii. Și impresia mea e că la noi se profesază comentariul ca bătută pe loc; toată lumea vorbește în premieră absolută despre orice carte și fiecare recenzent e singurul recenzent. Și al lui Caragiale și al lui Ion Mureșan și al ultimului debutant, despre care încă n-a apucat nimeni să se pronunțe. „Pustiu e-napoi și-nainte” e sloganul absolut al comentatorilor (ce e excepție, e excepție). Zece recenzii nu înseamnă zece opinii/judecăți, ci una, da bună; eventual nuanțată, dar nu prea mult, ci doar atît cît să rezulte că fiecare critic spune același lucru, dar – ca la școală – cu cuvintele sale. Repetiția e și mama criticii, nu doar a învățării. La noi a devenit chiar substanța ei. Numai că o astfel de cercetare asupra statului pe loc în critica română, asupra tautologiei ei eminente, n-a făcut nimeni. Nici Nicoleta n-o face.

Vine la rînd, deși nu după gravitate, „tendința *chic*”; e însă o „tendință” strict punctuală, nu e chiar un simptom; ea se oprește la idilizarea lui Caragiale, mai precis la lectura „pozitivizantă” făcută de N. Manolescu (pe urmele lui Ralea). Ca s-o combată, Nicoleta se duce la scrisorile lui Caragiale și scoate de acolo citate irefutabile. Nu știu dacă o asemenea operație de contra-argumentare e legală. Chiar dacă admitem (eu unul nu) că scrisorile sunt totuna cu opera, că sunt și ele *operă* (e drept că la Caragiale mai toate sunt exerciții literare), argumentul e lateral și poate fi ușor dat la o parte. Dacă scrisorile nu sunt operă, ci doar documente, argumentul nici nu se poate invoca. Dacă de o interpretare a operei e vorba, ea nu poate fi scoasă din cauză decît de o altă interpretare a aceleiași opere. Cum Nicoleta e o bună cititoare de Zarifopol, știe prea bine cum a combătut acesta argumentele de tipul „apoi ai cunoscut-o dumneata pe mă-sa, ce pramatie era”! Scrisoarea către A. Urechia e ca orice scrisoare privată; *Scrisoarea pierdută* e, însă, altfel de scri-

soare, e *scrisoare* de artă și se supune altui regim; prima e bună la biografia lui Caragiale, la pandaliile lui; cealaltă e materie de interpretat. Unele nervozități de polemică sunt prea feminine, de nu strict feminine.

Printre „prostiile cu sclipici” mai gravă e cea a „actualismului” demitizant, întrucât reprezintă, într-adevăr, un fenomen. Vizată e aici (pînă să fie luată la bani mărunți într-un comentariu aparte) *Iluziile literaturii române* a lui Negrici – și mai ales „volintirii” bucuroși că a dat cineva cu literatura română de pămînt. De data asta, e vorba chiar de o „tendință”, dacă tot e să actualizăm, cu Nicoleta, zestrea lui Gherea. (Drept să spun, nici eu n-am înțeles de unde atîta satisfacție la recenzii cărții, de unde atîta juisare la perspectiva că biata noastră literatură doar s-a chinuit să fie, falimentînd altfel cu rigoare; dar există în logica și dialectica juisării și momentul profanării, pe care fiecare și-l rezolvă cum poate). De aici și pînă la repulsia față de arta contemporană care mizează pe profanare și pe snobismul prostului gust nu e decît un pas, pe care Nicoleta îl face ca să scape de un uf. Snobisme și ifosele sunt însă cele care o irită numaidecît și filiația ei se trage din Caragiale și Zarifopol. Un Zarifopol (deocamdată cam prea iritat) se poate prevedea în Nicoleta. De nu, măcar o Nicoleta în proiecție zarifopoleană.

Problemele din *exercițiul de constantă vigilență* ce face de *cuvînt înainte* răbufnesc din loc în loc și de-a lungul comentariilor (cea mai mare parte cronici literare, dar și cîteva prefete; unele cronici au dimensiunea unor studii în toată regula: cel despre *Istoria...* lui Manolescu, despre *Esența...* lui Terian sau despre *Postalionul...* lui Iorgulescu). Se vede treaba că problemele s-au născut prin acumulare, nu erau date aprioric; sunt probleme ivite prin constatare, nu trase din prejudecată. Bunăoară, cu filtrul politic al judecății literare Nicoleta se întâlnește repede (la Alex. Ștefănescu în *Istorie*): „Nu există – constată Nicoleta – în literatura română o istorie a literaturii mai angajată doctrinar” (p. 23) decît cea a lui Alex. Ștefănescu (ba există, dar nu știu dacă nu e mai mare onoarea să-l lăsăm pe Alex. Ștefănescu excepție supremă; exemplele n-ar fi gratificante, deși ele sunt reperele adevărate). Cu el și prin el, „literatura română s-a prezidențializat” iar „iliescismul, antiiliescismul”, „contantinescianismul” și „băsescianismul” – și contrariile lor – au devenit concepte de empatie literară și „au parvenit la un nivel taxinomic și axiologic atît de înalt încît se impun ca filtre de neocolit în judecata de valoare” (p. 25). Nonșalant cum e, Alex. Ștefănescu a lăsat lucrurile la vedere, dar alți exegeți disimulează simpatia politică și sunt mai greu de prins. Asta în caz că scade vigilența, dar la Nicoleta nu e pri-

mejdie, căci ea tot crește și devine din ce în ce mai subtilă. Așa că nui devine greu să vadă că *În țara Miticilor* a Ioanei Pârvulescu e o carte „rococo în formă” dar „realist-socialistă în conținut” (p. 43), deoarece postulează „principiul identificării lumii reale cu lumea imaginară a lui Caragiale”, scoțind de acolo că scriitorul a deformat idilica *belle époque* (idilică doar pe Calea Victoriei, se-nțelege, că-n rest... și nici acolo pentru toată lumea; junele Camil, bunăoară, a făcut și el o criză văzînd exhibiționismul *highlife*). Cum principiul e ilar, rezultă că, risipind totuși farmec, eseul Ioanei e „o carte degeaba”. Dacă e să fie rea, apoi Nicoleta știe cum. Dar nu sunt răutăți fără teme. Cînd vorbește de „fundamentalismul și autismul /.../ documentar” („fundamentalism deoarece, cu încredere hipertrofiată în propria competență, suficientă sieși, absolutizează fără filtru critic autoritatea sursei directe”, iar „autism fiindcă ignoră cu superbie descumpănitoare interpretările avizate”) ale Anei Selejan din *Poezia românească în tranziție*, care sunt atît de pronunțate încît „uluiesc” (p. 61), nu o face fără scuză și acoperire. *Poezia...* aceea chiar pare ivită din pustiul referențial total. Admirativitatea ca afect politic/ideologic funcționează fără greș și la Dan C. Mihăilescu (măcar aici răspicat: ce e de dreapta e patrimonial), deși „bulimia” (care e defect pozitiv) îl scoate din cauza „tabelului de valori”, întrucît, „cu un instinct de coțofană, el bagă în seamă tot ce sclipește, aur curat, dar și alamă” (p. 74). Mai că e păcat de austeritatea asumată a discursului critic (deși fiind unul învăpăiat temperamental, cu afecte spontane, n-are cum fi prea auster), dar Nicoleta nu scapă prilejul culorii, al pigmentilor ironici, încercînd să țină un echilibru funcțional între dicția pur conceptuală și cea spontan ilustrată cu figuri ironice – și destule de-a dreptul sarcastice. Nici astea fără justete. Căci are, desigur, multă dreptate cînd laudă munca manuală a recenzenților de tip nou, căroră „nu le mai rămîne decît să copieze pe curat fluturașul promoțional” scos de edituri și să ratifice „brandurile” acestora sau stereotipiile exegezei („Dacă zici Cărtărescu sau Norman Manea, zici Nobel. Clar. Dacă zici, bunăoară, Ioana Pârvulescu, e la mintea cocoșului că zici interbelic și *erudită* istorie literară cu scufițe”) (p. 76). Nu cred că Nicoleta-și închi- puie că observațiile ei vor face efect, că vor face pedagogie aplicată, dar măcar le spune cu tranșanță.

Nervul polemic se euforizează pe parcurs (e un parcurs cronologic) și atinge ritm suprem cînd ajunge la *Iluziile...* lui Negrici și la *Istoria...* lui Manolescu. Verva observațiilor face soluție imediată cu casața lor iar regimul de subtilitate e ținut la rafinamentul ideii și la percutanța argumentelor. Lecturile sunt cu atît mai atente cu cît par

„pornite” să găsească nodul din papură, dar identificarea lui nu se face prin abuz. Concluziile pot suna drastic de caustic, dar pot fi și valabile: „Eugen Negrici este un eminent istoric literar cu voință de critic literar” (p. 97). La *Istoria...* lui Manolescu, de va fi pornit sau ba de la „discernerea valorii” și de la exigența „adevărului critic”, nu prea se mai vede. Și asta din pricina excesului de polemism, de arțag, care scapă caii în sarcasme deplasate: „E greu de crezut că intenția ar fi putut fi concurențială, în cazul acesta intrând în competiție nu doar cu istoriile precedente, ci și cu cel mai mare cîrnat al tuturor timpurilor, făurit de primarul Oprescu” (p. 106). Și asta pentru că editura a legat *Istoria...* într-un singur tom! Nu face pentru obrazul Nicoletei. Excesele de reacție compromit și argumentele. Bunăoară, „cine caută adevărul documentar” e drept că nu-l găsește prea acreditat la Manolescu (pentru că nici nu și-a propus), dar a pune tot acolo și „justețea (ce-i aia? e o întrebare pe care și-o pune și Nicoleta în alte cazuri, n.n.) examenului critic” riscă să transforme toate dubiile și observațiile în invenții fictive și afective. Când polemizează (adică mai tot timpul) cu seninătate ironică, expertiza Nicoletei e și aplicată pe idei și întoarsă în farmec. Când îi sare muștarul prea departe, ea devine stridentă. Dar nu-i sare de multe ori. Agilă în replici, cu ironii acute, reactivă cu promptitudine la mofturi, fițe și galanterii de casă ori partid, armată cu argumente vioaie, Nicoleta amenință abrupt să reia operațiunea sanitară a lui Regman din *Cică niște cronicari*. Predispozițiile ei polemice s-au luat acum în serios. Uneori chiar prea în serios.

Predispusă să combată, fie și cu orice preț, Nicoleta ține ritmul ideii și împrăștie cu inventivitate malițioasă observații acute. În deosebire de cărțile dinainte, aici a prins gustul sîngelui (de idee) și sare repede la beregată (la a argumentării și a poziționării față de estetic). Puțină lume scapă, dar sunt și oameni buni prin critica română. Ei țin toți, cum zice Cosmin Borza (în *Cultura*, nr. 43/2011), de linia „tradiționaliștilor, care se opun puseelor demistificator-eticiste sau, dimpotrivă, glossy-idilizante.” Mai sunt, firește, și victime colaterale, ca la orice răzbel. De scăpat, scapă cu laude depline doar Mircea Iorgulescu, Eugen Simion, Gabriel Dimisianu, Marin Mincu, Gelu Ionescu, Gheorghe Perian; iese bine și tineretul: Andrei Terian, Daniel Cristea-Enache, Paul Cernat; mai scapă cîtiva cu răni ușoare, de amintire. Dar per ansamblu de ceva măcel cu grație e vorba. Bine măcar că au mai rămas cîtiva supraviețuitori. Nu-i chiar soluția finală.